

Szerves Kémia (1) kvInIes1/1, kredit: 4; Jalsovszky István
Sztereokémia I.

Sztatikus sztereokémia.

A szén tetraéderes vegyértékorientációja és ennek következményei.

Molekulamodellek használata a sztereokémia törvényszerűségeinek vizsgálatára.

Tetraéderes szén centrum 4 különböző ligandummal.

Kiralitás.

Enantiomer modellek.

Fischer-projekció.

Wohl-Freudenberg specifikáció, D-L nomenklatura.

Cahn-Ingold-Prelog konvenció, (R)-(S)-nomenklatura

Sztereokémia II.

Sztatikus sztereokémia.

A "D-L" és az (R)-(S)-nomenklatura összehasonlítása.

Fischer-projekciók kiralitásának meghatározása.

Molekulamodellek 2 kiralitáscentrummal.

Modellek 2 azonos telítettségű kiralitáscentrummal. Mezo-módosulat és racemát.

Modellek 2 különböző telítettségű kiralitáscentrummal.

Diasztereomerek.

Olefinék és kumulált rendszerek sztereoizomériája: a van't Hoff-féle formális levezetés tetraéderek összekapcsolásával.

A (Z)-(E)-nomenklatura.

Sztereokémia III.

Dinamikus sztereokémia. Szemléltetés molekulamodellekkel.

Konformációk, energiagátak, stabilitás.

Etán, bután konformációi.

Fűrészbak-projekció.

Newman-projekció.

Borkősavak stabilis konformációi. „Konformációs racemát”.

Királis vegyületek mérhető jellemzői. Fajlagos forgatóképesség.

Királis molekulamodellek megfeleltetése valódi királis vegyületeknek.

Abszolút konfiguráció és meghatározásának lehetőségei.

Enantiomerek szétválaszthatósága. Diasztereomer sópárok.

Sztereokémia IV.

Cikloalkánok konformációja. A ciklohexán részletes tárgyalása.

Axiális, ekvatoriális térállás. Preferenciák.

Diszubsztituált cikloalkánok sztereokémiája. Sematikus levezetés a legnagyobb szimmetriájú modell alapján.

1,2-, 1,3- és 1,4-diszubsztituált ciklohexánok sztereokémiájának részletes tárgyalása. Cisz-transz izoméria. 2 azonos szubsztituenszt tartalmazó 1,2-diszubsztituált ciklohexánok. A cisz-izomer akiralitásának magyarázata a valós geometria figyelembe vételével.

Cisz- és transz dekalin térszerkezete.

Királis szerves vegyületek kiralitáscentrum nélkül. Szubsztituált difenilek. Helicének.

Szerkezetleírás és szerkezetmeghatározás I.

Oktettképletek használata. Példák a 2. periódus elemeiből képzett vegyületekkel.

Kovalens kötésű vegyületekben szereplő atomok töltésének kiszámítása.

Molekulahalmazok.

Molekulahalmazok fizikai tulajdonságait meghatározó kölcsönhatások: van der Waals erők, dipól-dipól kölcsönhatások, inter- és intramolekuláris hidrogénhidak. Szerves kémiai példák az egyes kölcsönhatásokra.

Vegyületek elemi összetételének meghatározása. Izolálási és tisztítási technikák.

Tisztaságellenőrzés kromatográfiai módszerekkel.

Szerkezetleírás és szerkezetmeghatározás II.

A szerves kémiai szerkezetmeghatározásban leggyakrabban alkalmazott műszeres módszerek.

Tömegspektrometria.

Infravörös spektroszkópia

^1H NMR spektroszkópia.

^{13}C NMR spektroszkópia.

A módszerek ismertetése alkalmazáscentrikus. 1-1 tematikus ábra a mérés kivitelezéséről, a készülékekről. Minimális elméleti háttér. A hangsúly azon van, hogyan értelmezzük a módszerek által szolgáltatott információkat.

Jellegzetes fragmensek egyszerű vegyületek tömegspektrumában.

IR-rezgési frekvenciák.

NMR kémiai eltolódások. Elsőrendű protonspektrumok. Spin-spin csatolás. Csatolási állandók.

Szerkezetleírás és szerkezetmeghatározás III.

Szerkezetmeghatározás MS, IR, ^1H NMR és ^{13}C NMR együttes alkalmazásával, egyszerű példákon keresztül: gyakorlás.

Pivalinsav-metilészter. Terc.-butil-acetát. Metil-acetát. Etil-acetát. Etil-propionát. Izopropil-acetát. 2-Metil-benzoésav-metilészter. 3-Metil-benzoésav-metilészter. 4-Metil-benzoésav-metilészter. 4-Metoxi-benzaldehid. 4-Etil-benzaldehid.

Szerves reakciók vizsgálata

Reakciótipusok példákkal: addíció, elimináció, szubsztitúció, átrendeződés.

Reagens-szubsztrát felosztás. Elektrofil, nukleofil, gyökös reagensek és reakciók.

Reakciókinetikai és termodinamikai alapfogalmak. Elemi lépések.

Arrhenius-egyenlet, Eyring-egyenlet.

Egylépéses reakciók, átmeneti állapot, aktivált komplex.

Többlépéses reakciók, intermedierek.

Kinetikus és termodinamikai kontroll.

Kinetikai egyenletek.

Exoterm és endoterm reakciók energiaprofilja.

Aktiválási energia.

Reakcióhő.

Lewis-savak és Lewis-bázisok

Aciditás, bázicitás. pK_A és pK_B jelentése.
Példák szerves savakra és szerves bázisokra.
Szerves hidrogéntartalmú vegyületek rangsorolása . pK_A szerint.
A savi erősséget meghatározó tényezők.
Töltésdelokalizáció az anionban. Határszerkezetek.
Enol-oxo, iminohidrin-savamid és izonitrozo-nitrozo tautoméria.
Tautomerek és határszerkezetek közötti különbség megvilágítása.
Határszerkezetek felírásának szabályai.

A molekulapálya-elmélet alapjai I.

Elektronkonfiguráció.
A VB- és az MO-módszer alapjai.
Hibridizáció. Szerkezetleírás lokalizált 2-centrumos kötésekkel.
A hibridállapot és a molekulák geometriája közötti kapcsolat.
 sp^3 -hibridállapotú szén, telített vegyületek. Problémák kis tagszámú gyűrűk esetén.
 sp^2 -hibridállapotú szén, olefinek.
 sp -hibridállapotú szén, acetilének, kumulált kettőskötéses szénvegyületek.

A molekulapálya-elmélet alapjai II.

A Hückel-módszer alapjai. Praktikus elhanyagolások, egyszerűsítések. NDO-közelítés.
Szekuláris determinánsok, polinomok. Gyökök meghatározása.
Energiaszintek. Delokalizációs energia.
MO-koeficiensek meghatározása.
Kötésrend és elektronsűrűség.
Alternáló és nemalternáló szénhidrogének.
Etén jellemzése a HMO-elmélet alapján.

A molekulapálya-elmélet alapjai III.

Allilrendszerek jellemzése a HMO-elmélet alapján.
Butadién jellemzése a HMO-elmélet alapján.
Ciklobutadién jellemzése a HMO-elmélet alapján.
Benzol jellemzése a HMO-elmélet alapján.
Az aromaticitás Hückel-féle kritériumai.
Érdekes aromás vegyületek.

A molekulapálya-elmélet alapjai IV.

Reakciók kvalitatív leírása határ-molekulapályák kölcsönhatásával.
Kemény és lágy savak, illetve bázisok.
Kemény és lágy nukleofilek. Ambidens nukleofilek.
Korrelációs diagram.
Periciklusos reakciók: elektrociklusos reakciók, szigmatróp átrendeződések, Diels-Alder addíciók, keletrop reakciók. Periciklusos reakciók nómenklatúrája.
Woodward-Hoffmann szabály.

Szénhidrogének reakciói I.

Metán gázfázisú klórozása. Gyökös szubsztitúciós láncreakció mechnizmusa.
Alkánok gyökös szubsztitúciós halogénezése: klórozás, brómozás.
Hőmérséklet szerepe.
Szelektivitás.
Alkánok gázfázisú nitrálása. Szelektivitás. Láncszakadás.
Gyök intermedierek.
Gyökök stabilitását meghatározó tényezők.
Allil-helyzetű szubsztitúciós halogénezés: propén gázfázisú klórozása, oldatfázisú reakciók N-bróm-szukcinimiddel.
Allilgyök.

Szénhidrogének reakciói II.

Halogének elektrofil addíciója olefinekre.
Az elektrofil addíció MO-leírása (lágy elektrofil-lágy nukleofil HOMO-LUMO kölcsönhatása)
Etén brómozása.
Brómaddíció sztereokémiája: „*szin*”- és „*anti*”-mechanizmus.
 π -és σ -komplex.
Bromónium ionok.
Bromónium ionok szelektív gyűrűfelfnyitása.
A brómozási reakció idealizált és valós kinetikai egyenlete: tanulságok.
 $v = k [\text{olefin}] [\text{X}_2]$ (A_E2 -mechanizmus)
 $v = k_1 [\text{olefin}] [\text{Br}_2] + k_2 [\text{olefin}] [\text{Br}_2]^2 + k_3 [\text{olefin}] [\text{Br}_2] [\text{Br}^-]$
Klorónium ionok stabilitása.

Szénhidrogének reakciói III.

Brómaddíció konjugált diénekre.
Allil-kation típusú intermedierek.
Kinetikus és termodinamikai kontroll: 1,2- és 1,4-addíció.
HX elektrofil addíciója alkénekre.
Markovnyikov-szabály és magyarázata.
Karbénium ionok stabilitása. Wagner-Meerwein átrendeződés.
Példák W-M átrendeződésre. Pinén-bornil-klorid-kamfén átalakítás.

Szénhidrogének reakciói IV.

Alkének és alkinek vízáddíciós reakciója.

Problémák alkének esetén: egyensúly, Wagner-Meerwein átrendeződés.

Vízaddíció higany sókon keresztül alkénekre és alkinekre.

Gyűrűs merkuríniumsók és bontásuk.

Alkinek reakciója hangyasavval.

HX gyökös addíciója olefinekre: anti-Markovnyikov-szabály.

Szénhidrogének reakciói V.

Olefinok epoxidálása persavval. Mechanizmus.

Epoxidgyűrű felnyitási lehetőségei: elektron- és szterikus effektusok.

Olefinok transz-hidroxilezése: gyakorlás (*Z*)- és (*E*)-olefineken.

Olefinok cisz-hidroxilezése ozmium-tetroxiddal és kálium-permanganáttal. Mechanizmus.

Cisz-hidroxilezés (*Z*)- és (*E*)-olefineken.

Newman-projekciók alkalmazása a reakciók sztereokémiájának ábrázolásában.

Sztereokémiai általánosítások.

Szénhidrogének reakciói VI.

Olefinok és acetilének hidrobórlása. Mechanizmus.

Reakció diboránnal illetve Q_2BH -val.

Regioszelektivitás magyarázata.

Adduktumok átalakítása szénhidrogénné, illetve oxigéntartalmú vegyületekké.

A lúgos-peroxidos bontás mechanizmusa.

Telítetlen vegyületek cikloaddíciós reakciói. Fontosabb példák.

Dipoláris cikloaddíciók.

Ozonolízis mechanizmusa.

Szénhidrogének reakciói VII.

Alifás elektrofil szubsztitúció: oxovegyületek α -helyzetű halogénezése.

Aromás elektrofil szubsztitúció (konkrét alkalmazások nélkül).

π - és σ -komplex.

A σ -komplex töltéeloszlása.

A σ -komplex jellemzése határszerkezetekkel.

Irányítási szabályok a σ -komplex szerkezte alapján.

Aromás nukleofil szubsztitúció Meisenheimer-komplexen keresztül.

Halogéntartalmú vegyületek I.

A korábbi anyagban még nem szerepelt előállítások.
Fluortartalmú vegyületek néhány előállítási reakciója.
H – F csere kobalt-trifluoriddal: perfluor-alkánok előállítása.
Halogéncsere reakciók antimon-fluoridokkal.
Jódvegyületek előállítása: OH – I csere, Cl – I csere.
Nukleofil szubsztitúciós reakciók: S_N1, S_N2.
S_N-reakciók sztereokémiája.
Nukleofil szubsztitúciók kimenetelét befolyásoló tényezők: oldószer, távozó csoport, nukleofil.
Töltés- és pályakontrollált reakciók.

Halogéntartalmú vegyületek II.

S_N-reakciók allil-halogenideken.
Intramolekuláris nukleofil szubsztitúció.
Eliminációs reakciók: E1, E2, E1cB mechanizmus példákkal.
Regio- és sztereoszelektivitás eliminációs reakciókban.
Zajcev-szabály érvényességi köre.
Eliminációs és szubsztitúciós reakciók feltételeinek összehasonlítása.

Fémorganikus vegyületek

Fém-szén kötés polaritása.
Wurtz-reakció.
Fémorganikus vegyületek sav – bázis tulajdonságai.
Néhány gyakoribb lítiumorganikus vegyület.
Grignard-reagens előállítása és tulajdonságai.
Elektron-donor aprotikus oldószer szerepe.
Grignard-reagens reakciói: sav – bázis reakciók proton-donor vegyületekkel, nukleofil szubsztitúciós reakciók, nukleofil addíciós reakciók.
Példák: Grignard-reagens reakciója vízzel, savval, 1-alkinokkal, allil-halogenidekkel, orto-hangyasav-trietilészterrel, epoxidokkal, oxovegyületekkel, észterekkel, nitrilekkel.
Kadmiumorganikus vegyületek előállítása és felhasználása.
Reformatszkij-reagens előállítása és reakciója oxovegyületekkel.